

Jag, Gustaf III, älskad, hatad, beundrad, förtalad

Inför och under arbetet med Gustaf III monologen denna vår läste jag biografier, brevsamlingar, samtida memoarer, svensk och internationell historia, dramatik och kulturhistoria. Jag läste också böcker om idéströmningar särskilt upplysningstankarna om alla människors lika värde. De kom att hyllas av både krönte huvuden och revolutionärer. Gustaf III var bådadera.

Jag träffade många som var entusiastiska över Gustafs insatser på det estetiska området. Många tyckte som Tegnér:

*Där låg ett skimmer över Gustafs dagar
fantastiskt, utländskt, flärdfullt om du vill,
men det var sol däri, och, hur du klagar,
var stodo vi, om de ej varit till?*

Tog jag upp hans politiska insatser blev tonen en annan: Han gjorde ju revolution, gjorde sig enväldig! Förlösade landets pengar på sina nöjen, på teater! Uppträdde själv på scenen! Man har läst historiker som hävdar att han saknade en sann och äkta personlighet, att han därför iscensatte politik för att få se sig själv i huvudrollen. Värst var det väl ändå när han öppnade krig mot Ryssland bara för att få spela en hjälteroll! Men han hade det ju besvärligt där hemma, med sin fru och sin mamma och kärlekslivet och alla rykten och adeln som hatade honom. Och var han inte lite konstig? Man har sett honom på teatern, på operan och i TV-rutan, så man vet ju! En feminin teaterkung som rör sig lite fjantigt och bryter på franska!

Det var så Lars Hansson tolkade Strindbergs Gustaf III 1904 och hans tolkning har nu i över hundra år fått stå oemotsagd. Men läser man samtida källor får man veta att Gustav III talade oklanderlig svenska och hade en djup, klangrik röst.

Det är inte alldeles lätt att få rätt på Gustaf III. Ryktesspridningen och förtalet, som var i gång redan under hans liv och än mer efter hans död, förvirrar. Många fanns som hade intresse av att svärta ned Gustaf III. Hans fiender fanns bland adeln, men också i den nya kungaätten, som gärna ville framstå som överlägsen den förra, på det att ingen måtte önska den förra tillbaka. Även kungens bror hertig Carl hade sina skäl till missnöje. Kungen hyste en inte helt ogrundad misstro mot sin bror och släppte inte in honom i sitt sjukrum, då han skrev sitt testamente.

I detta testamente förordnade han den sittande regeringen som förmyndare för den minderårige sonen, med baron Gustaf Mauritz Armfeldt som överståthållare. Hertig Carl, som själv ville leda förmyndarregeringen, rev sönder kungens testamente med motiveringen att det inte var skrivet med Gustafs handstil. Om detta står att läsa i de anteckningar som kungens handsekreterare G. Göran Adlerbeth förde. Men det förtigs av historikerna.

Det går sakta upp för mig att Gustafs samtida och efterkommande i växlande utsträckning använde honom för egna syften. Jag har i mitt arbete inriktat mig på att söka rätt på hans egna syften. En rätt annorlunda kung framträder då under arbetets gång. Jag finner att Gustav III varken var hjälte - utom möjligen vid slaget i Svensksund - eller skurk - annat än i de adliga sammansvurnas ögon; att han inte var maktgalen, inte schizoid och inåtvänd och inte heller en teatertok som gick vilse i verkligheten. Han var förvisso teaterintresserad men hans samarbete med skådespelare gav honom möjlighet att utforska hur människor agerar i konflikter – även utanför scenen.

Nytt ljus kastas över Gustaf III:s agerande då jag läser hans brev, där han skriver personligt och spontant om stort och smått. Han beskriver möten, reagerar på människor han mött, böcker han läst, tankar som tilltalar honom och tankar han skyr, Han skriver om hänsynslöst överdåd och om fattiga som tigger vid vägrenen.

Vid Gustafs trontillträde styrs Sverige av Pechlin och Mössorna, som i sin tur styrs av Katarina II av Ryssland genom rikligt tilltagna mutor. Frihetstiden har gått överstyr, folket svälter och kungens adliga rådgivare, bl a grevarna Tessin, von Scheffer och kanske också von Fersen, råder honom att ta makten. När reformerna sedan leder till att adeln fräntas sina privilegier, blir de hans mäktiga fiender - och de får stöd av Katarina II.

I mitt skrivarbete flyter då och nu samman. Katarina II ansåg sig behöva skydda den ryska befolkningen i andra länder. Hon infiltrerade, destabiliserade och annekterade Krim – alldeles som hennes sentida efterföljare Putin. Hon fortsatte med delar av Polen och Balkan. Putin har fortsatt med Ukraina. Katarina lämnade inte Sverige i fred. Hon hade inga ubåtar, men hon hade en ambassadör som understödde den adliga oppositionen och hon försökte enligt Adlerbeth vid två tillfällen med rikliga summor muta Axel von Fersen att mörda kungen - något greven med förakt avvisade. Om detta tiger de historiker som skrivit om Gustaf III. De flesta hävdar tvärtom att Sverige på intet sätt hotades av Ryssland och att det krig kungen startade var ett uttryck för hans önskan att spela hjälte. Uppgiften har de hämtat från en förtalsskrift som publicerades strax efter kungens död: "... av naturen feg ville han synas djärv och förakta all fara" men var "nog aktör för att med sanning spela rollen av hjälte."

Varför förtiger 1900-talets historiker hotet från Ryssland och Katarinas planer på att återinföra frihetstiden och göra Sverige till ett lydrike?

Vi får inte lära oss vad som kan hända, om vi inte får lära oss vad som hänt.

Gunnel Bergström

Fil.dr. Styrelseledamot Haga-Brunnsvikens Vänner